

РЕЦЕПЦІЯ

УДК 821.133.1-32.09

Г.Ф. Драненко

РЕЦЕПТИВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НОВИХ ЖАНРОВИХ ФОРМ: КЛЮЧОВЕ ТА ПЕРЕСІЧНЕ В МІКРОПРОЗІ Ф.ДЕЛЕРМА

*Важливим є не сказане, а почуте
Ф.Делерм*

Розглянуто проблему малих жанрових форм у новітній французькій літературі. Досліджено жанрові особливості мікропрози сучасного французького письменника Філіпа Делерма на прикладі текстів із трьох збірок, уточнено її жанр терміном "поетичні тексти-нариси".

Ключові слова: Філіп Делерм, рецепція, жанр, мікро-проза.

Протягом принаймні останнього десятиліття у французькій літературі набувають виняткового поширення та успіху так звані короткі, або стислі, жанри (*genre bref*): міні-романи, середня проза, міні-проза, мікропроза, новели, новели-миті, короткі новели, оповідання, короткі оповіді, короткі тексти, малі тексти тощо. Найперше впадає в око проблема термінологічного характеру стосовно називання жанру коротким або стислим. Певна річ, значення прикметників „короткий” і „стислий” не збігаються. „Короткий” або „недовгий, невелемовний, небагатослівний, невеликий, дрібний” вказує більшою мірою на розмір твору, тоді як „стислий” – на щільність його змісту. Найбільш очевидно різниця в значеннях цих слів проявляється через їх антоніми: „короткий \neq довгий”, „стислий \neq розгорнутий”. Отже, маємо справу з двома характеристиками жанру: розміром та еліптичністю. Проте, зрозуміло, що проблема визначення жанру криється не лише в його формальних ознаках, про це свідчить низка під-жанрових найменувань, які містять, здається, відносно визначені в літературознавстві поняття „роман”, „новела”, „оповідання”. Метою нашої праці ми обрали дослідження формальних і змістових характеристик „короткого”, або „стислого”, жанру в новітній французькій літературі. Ми спробуємо також розібратися з термінологічною плутаниною й визначити жанрові ознаки певних текстів та їх збірок на прикладі творів сучасного „віртуоза коротких текстів” Ф. Делерма (збірки „Перший ковток пива та інші малі втіхи життя” (1997), „Знищена сієста” (2001), „Миттєвості Парижу” (2002), „Діккенс, солодка вата та інші ласощі життя” (2005)).

Як зазначає Г. Даброу, „жанри можна розділяти за темами, намірами, напрямом думок, тоном або комбінацією ознак” [цит. за: 1, с. 150]. Намагаючись з’ясувати ознаки нового жанру й водночас зробити акцент на його „крихкості”, поперед проаналізуємо дефініції традиційних жанрів. Ми не будемо цитувати визначення, що дають

вітчизняні та франкомовні літературознавчі словники й енциклопедії, а радше виділимо ті ключові слова, які вкрай часто в них зустрічаються. Розпочнемо з найбільш відомого „короткого” жанру – новели. Виділяємо групи ключових слів: 1) історія (*histoire*), оповідь (*récit*), подія (*événement*); 2) персонаж, психологізм; 3) оповідання, нарис, повість. Серед вжитих детермінантів маємо: *новий, малий, оповідний*. Перший прикметник не лише вказує на етимологію назви (з фр. *новина*) а й характеризує жанр, що має відношення до преси. Відомо, що ХІХ століття було у Франції добою газетної новели (і навіть „золотою добою” новели загалом) та що серед її авторів найвидатніші постаті французької літератури епохи: Мопассан, Доде, Бальзак та багато інших. Така ситуація пов’язана, насамперед, із станом видавничої справи: власники друкованих засобів були зацікавлені продати якнайбільшим тиражем свої видання, а письменники мали зиск у швидких та прибуткових публікаціях. Цей факт вплинув на тематику творів, які мали пристосовуватися до смаків читачів, до їх моральних та естетичних уподобань. Таким чином, новела була такою собі розважальною літературою, де неординарна подія містила моральний урок. Прикметник „малий”, що вказує на розмір твору, також умовний. Умовно роман обіймає 150 сторінок та більше, а новела – до 50. Але ж нерідко можна зустріти короткий роман та довгу новелу: тексти, які важко класифікувати, хоча їх цінність при цьому не страждає. Ситуація з назвою жанру стає ще більше заплутаною, якщо нагадати, що англійське *novel* означає „роман”. Очевидно, що такі орієнтири дещо хибні, довжина твору є лише однією з ознак. Які ж інші ознаки? Детермінант „оповідний”, який, зрештою, резюмує першу групу ключових слів (*історія, оповідь, подія*), вказує на наративний характер короткого твору (не плутати з „малими наративами” Ж.-Ф. Ліотара!). Якнайдужче ця характеристика відбита в англійському найменуванні новели – *short story* (коротка історія). Водночас у визначеннях „новели” додаються пояснення стосовно особливостей її наративу: в ній описується лише одна подія, що завершується несподіваною розв’язкою. Разом із тим, увага акцентується на присутності фрагментарних морально-психологічних характеристик обмеженої кількості персонажів. Можна навіть сказати, що увага до психологічного стану персонажа виникає як основна характеристика жанру новели.

Третя група ключових слів постає з розпливчастості розмежувань між іншими „малими оповідними жанрами” (маються на увазі повість, нарис, оповідання), в ній окреслюється проблема термінологічної невизначеності (згадаймо хоча б питання про різницю між оповіданнями (*contes*) та новелами (*nouvelles*) Гі де Мопассана). Зіставляючи характеристики нових коротких текстів французької літератури з атрибутами усталених жанрів, доцільно розглянути поняття „нарис”, серед ознак якого „переважання описовості та певна безсюжетність”, „подальший поділ на жанри” залежно від предмета чи способу зображення [2, с. 352]. Невизначеність меж цього жанру розширює його рамки, відтак зумовлює його розвиток. У франкомовних джерелах поряд із загальновідомими найменуваннями „малих жанрів” (термін дещо недоречний,

адже викликає конотації „дріб’язковості, обмеженості, низького”) почасти зустрічаємо такі поняття, як „мікропроза”, „міні-проза”, „короткі тексти”, „малі тексти”. Якщо „проза” є терміном, що має більшою мірою стосунок до літератури, то „текст” – поняття лінгвістичне. Окреслення художнього жанру лінгвістичним терміном не безпредметне: оскільки в цих творах оповідь нівелюється, персонажі втрачають чітко окреслені морально-психологічні характеристики, портрет, соціальний статус тощо, а сам твір – логіку, мова є одним із найбільш значущих чинників, що зумовлюють віднесення цих текстів до окремого жанру. Не останню роль у такій мутації зіграла доба „нового роману”, до того ж ці тексти увібрали в себе спадок усіх найбільш вагомих експериментальних літературних течій ХХ ст.

Позаяк сьогодні коротка оповідь виходить у світ зазвичай не у пресі, а осібний друк є радше винятком (наприклад, новела Ж. Ешноза „*Ocupation des sols*”), важливою, на наш погляд, є проблема „збірки текстів”, яка також залишається не досить вивченою. Коли „коротку прозу” починають друкувати збірками, це стає значним проривом: позбувшись нав’язаних газетним світом рамок, вона набуває форм „справжньої літератури”, підноситься на один щабель з іншими прозовими жанрами. Відтак з’являються літературні премії в галузі новели (наприклад, загальновідома премія Гонкур), видавці підхоплюють тенденцію та популяризують її. Додамо, що підтримка видавців є вирішальною в житті цього літературного жанру, про це свідчить той факт, що новела (термін, який часто-густо об’єднує прозу формату новели), як фінансово слабка ланка видавничої справи, зникла першою в її важкі періоди.

Безумовно, серед принципів формування збірок домінує тематична ідентичність, однак визначальними є патентні та латентні зв’язки, що існують між текстами, а також порядок розташування творів. На одному науковому сайті ми натрапили на інформацію про цікаву працю: *Irène Langlet (sous la direction de), Le Recueil littéraire. Pratiques et théorie d’une forme, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2003, 333 p.* На жаль, ми не змогли ознайомитися з її повним змістом, але анотації до зібраних у ній статей інформують нас про основні аргументи, що дозволяють розглядати збірку як „макротекстуальний жанр”. Дослідників цікавлять, насамперед, питання логіки складання збірок (відтак вирізняються, наприклад, „збірки-серії” та „збірки-колажі”) для того, щоб показати, що „процес формування збірки залежить від інтерактивної роботи двох сил – сили фрагментації та сили уніфікації, що він зумовлений конвергентною та дивергентною діалектикою” [<http://www.psy-desir.com/ced/article.php>]. Проблема логіки складання збірки аналізується також у світлі концепції „дискогеренції”, розглянутої теоретиком „нового роману” Ж. Рікарду: збірка досліджується не як „предмет”, а як „текстуальне функціонування”. Висвітлюється й питання організації збірки з метою утворення певного сенсу на формальному рівні, а також із позицій поп-арту, коли оригінальність предмета мистецтва виходить не з самого предмета, а з ідеї його створення.

Справжнім „видавничим вибухом” у французькій літературі останніх років стала збірка Ф. Делерма „Перший ковток пива та інші малі втіхи життя” (1997). Книга, яка складається із 34 коротких текстів (1-3 стор.), що оспівують майже непомітні щоденні порухи, досі має неабиякий успіх у читачів. Окремої уваги в цьому контексті заслуговує питання про авторів коротких текстів. Як правило, вони переважно є романістами, тобто письменниками, які знаються на „довгій прозі”, а зміна, так би мовити, формату продиктована тим, що „короткий жанр” являє собою майже завжди певний експеримент, відтак він дає авторові більше свободи, порівняно, наприклад, із романом, а також є джерелом прояву оригінальності. Серед них – автор досліджуваних нами текстів. Філіп Делерм (народ. у 1950 р.), належить до покоління таких письменників, як Жак Реда, Жан-Лу Трасар, Ерік Ольдер, Франсуа де Корньєр, Крістіан Бобен. Як і всі ці автори, Ф. Делерм відособився від „божевілля сучасного урбаністичного життя” в нормандському селі, продовжує працювати викладачем літератури в колежі та писати свої тексти в супокій навколишньої природи, оскільки, на думку письменника, „ритм життя провінції запрошує до письма” [7]. Ще з шістнадцятилітнього віку, молодий автор відсилає рукописи своїх романів видавцям, хоча ці перші проби пера не привернули їхньої уваги: перший роман письменника „П’ятий сезон” був надрукований лише через сім років. Протягом п’ятнадцяти років Ф. Делерм друкує ще десяток творів, аж доки літературний світ Франції не сколихне славетна збірка.

В чому секрет такого успіху? Без сумніву, Ф. Делерм винайшов нову форму письма, можна навіть сказати новий жанр: „письмо, що артикулюється прозою життя”, „позитивний мінімалізм”, „гімн простим задоволенням” [7], іншими словами це – короткий текст, побудований на буденній події з метою перетворити дрібниці життя на художній текст, відтак слова – на емоції, знайомі кожній людині. Після виходу збірки „Перший ковток пива та інші малі втіхи життя” свою перевагу короткому жанру Ф. Делерм пояснив так: „Роман – це плин часу, а короткий текст – його зупинка. Час потрібно зупиняти, щоб краще відчувати смак до життя” [7].

Талант знаходити універсальне в другорядному та використовувати можливості слова для його висловлення складають основу стилю письменника. „Я гордий з того, що здатний зробити щось із нічого”, – зізнається він. „Завдяки найменшим деталям отримуєш можливість глибоко протнути людей, – що тонша голка, то легше проколоти шкіру. В незначному існує специфічна істина” [7]. Смак до життя – саме цього бракувало французькій літературі та й, зрештою, французькому суспільству в останні десятиліття, що були позначені численними кризами. Історії, схоплені письменником на поверхні життя, доступні всім (недарма оповідь ведеться за допомогою безособового займенника *on*). *On* означає *я, ти, ви, ми*, така загальнодоступність і є поясненням порозуміння, співучасності, якої досягає автор, і справа не лише в самих сюжетах, які, врешті-решт, також вкрай знайомі пересічному французу: *Помагати луцити горох, Аромат яблук, Несподіваний гість, Читання на*

пляжі, Недільний вечір, Тур-де-Франс, Газета за сніданком та інші нариси „Першого ковтка...”. Щодо принципів формування збірки, варто зазначити, що тематична спорідненість текстів є домінантною, на основі назв нарисів її можна умовно відтворити так:

слова із назв текстів	ДОЗВІЛЛЯ						
	час	спорт	прогулянки	вдома	подорожі	забавки	ласощі
	dimanche soir nuit	pétanque vélo bicyclette Tour de France	trottoir dehors aller plage cinéma	invité lire journal	train autoroute voiture bibliobus	boules en verre couteau kaleïdo-scope	gâteaux croissant mûres pommes petits pois manger

Проте, виходячи зі змісту текстів, вимальовується інша структурна композиція: майже всі нариси побудовані на описі одного чи кількох відчуттів. Ось, наприклад, розподіл кількох текстів-нарисів згідно із такою логікою:

Запах	Смак	Зорові відчуття	Слухові відчуття	Відчуття доторку
« L'odeur des pommes »	« La première gorgée de bière »	« Le jardin immobile »	« Le bruit de la dynamo »	« Mouiller les espadrilles »
« Аромат яблук »	« Перший ковток пива »	« Нерухомий сад »	« Шум динамо »	« Промочити взуття »

Почуттєвість текстів Ф. Делерма очевидна: „Сідаєш за родинний стіл, починаєш луцтити та одразу ж підкорюєшся недбайливому, рівному ритму, який ніби проступає з внутрішнього метронома. Луцтити горох нескладно. Натискуєш великим пальцем на щілину стручка, а він слухняно та поступливо відкривається. Декотрі, менш стиглі, вони – більш стійкі. Тоді розриваєш зелену лушпину нігтем вказівного пальця, відтак відчуваєш вологість та цупкий плід, схований під тонкою шкіркою. Далі, самим пальцем, виштовхуєш горошини. Остання з них така дрібненька. Не раз хочеться її з'їсти. Вона ж несмачна, трохи гірка, але свіжа, як кухня об одинадцятій, кухня, де тече холодна вода, де чистяться овочі, – а поряд, навпроти мийки, кілька оголених морквин блищать на рушнику, досихають” [4, с. 13-14]. (Тут і далі переклад з французької Г. Драненко).

У найменуваннях текстів Ф. Делерма французькі критики застосовують терміни *мікропроза*, *міні-проза*, *short short stories* й *легкий формат*. Очевидно, що ці терміни досить умовні й мало відображують жанрові характеристики текстів (вони хіба що говорять про їх обсяг). „Взаємозв'язок між індивідуальним текстом та низками текстів, які формують жанр, виявляє себе в постійному утворенні та зміні горизонтів. Наступний текст вимальовує в уяві читача (слухача) горизонт сподівання й нагадує про „правила гри”, знайомі йому з попередніх текстів, що як такі можуть змінюватися, розширюватися, виправлятися, але й також трансформуватися, стиратися або просто відтворюватися” [1, с. 151]. Називаючи свої тексти словом „récits” (розповідь, оповідання), Ф. Делерм вочевидь має на увазі не традиційну низку подій, організовану в сюжетно-подієву схему, а визначає цим терміном лише одну описану ним подію. Термін „поетичні тексти-нариси”, на нашу думку, якнайширше відбиває риси цих творів: лаконічність обсягу, поетичність зображуваної атмосфери, описовий характер та лінгвістичний аспект художнього тексту.

Тексти, що перетворюють на літературу буденні дрібниці життя, знаходимо також у подальших збірках автора: „Знищена сієста” (2001) та „Діккенс, солодка вата та інші ласощі життя” (2005). Часто авторові дорікають тим, що в нових збірках він повторюється. Таке судження виникає через те, що перша збірка стала популярною саме через оригінальність стилю, сюжетів, зрештою жанру. Продовжуючи працювати в одному руслі, автор втрачає одну із складових успіху своїх творів – „перший” (чи думав він про це, ставлячи це слово в заголовок своєї зновтаки першої збірки?). Проте наступні збірки цікаві саме принципами їх формування. Якщо тексти „Першого ковтка...” не мають певних правил розташування, що також можна пояснити (втіхи життя приходять до нас безладно), то, наприклад, у збірці „Діккенс, солодка вата та інші ласощі життя” вони підібрані за двома темами, що чергуються („література” та „їжа”, тобто „їжа духовна та матеріальна”). Поряд із картопляним салатом, оселедцем, гарячим вином, „п’яною” вишнею, м’ятною Гаронною, солодкою ватою розповідається про враження від книги, прочитаної в дитинстві, про відвідання музею Бальзака, читання нового альбому коміксів, творів улюбленого автора тощо.

Наведемо початок короткого вступу до збірки: *„Він не читає книги: він їх ковтає. Ці слова були сказані про дитину. Чим могли бути ті книжки, які ковтаєш у такому віці? Чим було те, що можна було пити та їсти? Спогади, які залишилися про це, заохочують писати. Бажання ковтати залишилось. Їжу, напої, слова”* [3, с.11]. Поєднання спогадів із ласощами є звичайно відголосками знаменитої прустівської мадленки, символом так званої мимовільної пам’яті. Ці розповіді, власне, й є тими тістечками, які приносять нам насолоду через спогади про власний досвід. До прустівського бачення речей додається своєрідне злиття з читачем не лише через спільність тематики сюжетів, але й через мову (як правило, розмовну, але в жодному разі не арготичну), гумор і зворушення.

Якщо перші дві збірки обдаровують нас втіхами та ласощами життя, то „Знищена сієста”, навпаки, нагадує нам про такі не надто приємні події, як дощ, що перешкоджає тенісному турніру; ручка в кишені, що пустила чорнило на сорочку; ніяковість, яку відчуваєш у ситуаціях, коли до хати приходять релігійні агітатори; розчарування, коли перукар не вгадує бажань щодо замовленої зачіски; роздратування через занадто старанну секретарку, що обороняє свого шефа, наче Бастилію. Але й навіть у таких, на перший погляд, не зовсім поетичних подіях, автор примудряється винайти щось зворушливе та миле серцю.

Особлива любов до Парижу знайшла своє втілення в нещодавно опублікованій книзі „Миттєвості Парижу”, де тексти Ф. Делерма, супроводжені зробленими дружиною автора світлинами міста, постають у вигляді 34 картин, що зображують не загальновідомі пам’ятники, а радіння на початку весни, тіні на фасадах, заворушення на ринку, відблиски світла у водограях, дітей, що граються на схилах Монмартра. Письменник не малює Париж, а оживляє його. Поетичність і точність у відбитті відчуттів збігаються зі стилем „Першого ковтка..”: *„Того ранку*

в повітрі витало щось особливе. Щось непоясниме. Таке трапляється двічі на рік, найчастіше на початку весни, а подекуди під кінець осені. Квітневе небо було невагомим, злегка молочним, зрештою нічого виняткового. Каштани скупо розгортали м'які листочки. Однак вона це відчула, тільки-но ступивши на хідник, навіть ще до того, як сісти на ровер. Радіння. Ні, не вилив радості й не децю зажурене биття серця від щастя. Та ось причини цього радіння були не в ній. Газетні кіоски, автобуси, лавиці й ледве не малинове сяння червоного світла на розі буль'Мішу: все тремтіло від плинного задоволення – перегуди дорожнього руху лунали немов свінгові пісні Трене...” [6, с. 33].

Як бачимо, поява цих поетичних текстів-нарисів свідчить про те, що сучасна французька література як ніколи вдається до пошуків нових літературних жанрів. Панування роману, як основної жанрової одиниці, починаючи з другої половини ХІХ та у ХХ столітті, привело до його еволюції, яка розширила його рамки, відтак винесла деякі тексти за межі цього жанру, започаткувавши нові. Такі тексти цікаві, насамперед, застосуванням тонкощів мови для передачі найдрібніших почуттів, чуттів, емоцій, реакцій тощо. Читаючи твори Ф. Делерма, немов переносишся у світ немудрих утіх, якими або нехтуємо в метушінні буденного життя, або просто не здатні насолоджуватися, адже життя таке складне, потрібно думати про головне. Однак такі другорядні речі створюють психологічний фон, такий важливий, для того, щоб в потрібний час не пропустити щось суттєве. Й справа не в безможі гедонізмі.

1. Енциклопедія постмодернізму. – К.: Основи, 2003. – 503 с.
2. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
3. *Delerm, Philippe*. Dickens, barbe à papa et autres nourritures délectables. – Paris : Collection L'Arpenteur, Gallimard, 2005. – 114 p.
4. *Delerm, Philippe*. La première gorgée de bière et autres plaisirs minuscules.- Paris : Collection L'Arpenteur, Gallimard, 1997. – 96 p.
5. *Delerm, Philippe*. La sieste assassinée. – Paris : Gallimard, 2001. – 102 p.
6. *Delerm, Philippe*. Delerm, Martine. Paris l'instant. – Paris : Editions Fayard, 2002. – 162 p.
7. *Jucobin, Anne-Claire*. Plus positif que minimaliste. Rencontre avec Philippe Delerm en mars 2005 // www.evene.fr

Résumé

L'article est consacré à l'étude du genre bref dans la littérature française contemporaine et surtout des particularités de la micro-prose de Philippe Delerm dans les textes de ses trois recueils nommés par le terme «textes-essais poétiques».

Les mots-clés: Philippe Delerm, genre, micro-prose.

Стаття надійшла до редколегії 17.11.2006